

Per un catalanisme popular

Salvador Cardús i Ros

Resum

El ponent considera que ens trobem atrapats en un cercle viciós. Durant la transició es varen restaurar apressadament les institucions catalanes, deixant la reconstrucció nacional per a més tard; però l'existència del poble és prèvia a la seva concreció política. La «violència simbòlica» de l'Estat acusa els intents de normalitzar el català de ser decisions arbitràries que alteren un estat «natural» de les coses. Però no tenim prou poder per invisibilitzar les accions per defensar els interessos generals de la nació dels catalans. Es reclama una «presa de consciència nacional», contrària, paradoxalment, a l'habitual «inconsciència patriòtica». Si la presa de consciència no té una massa crítica suficient, caurà en la minorització i la «fatiga de la catalanitat». Ara, la situació també ofereix algunes oportunitats: la de ser autoexigents i rigorosos, la de rebutjar el voluntarisme mediocre o el gest grandiloqüent però inútil, i l'estímul de la innovació.

La ponència proposa un «decàleg de la nova cultura del catalanisme popular» per superar l'estretor del joc polític institucional. Cal bandejar les maneres de fer de la resistència antifrancista; fer un catalanisme amb una profunda dimensió popular, més social i cultural; confiar més en l'acció que en la fe patriòtica; defensar un catalanisme rigorós però no purista; combatre tota nostàlgia d'excepcionalitat; aprofundir en la capacitat de comunicació del projecte catalanista per explicar quin país volem; formular objectius positius que estimulin la confiança en el país; acabar amb les ambigüitats conceptuals; mostrar que interès i patriotisme no es contraposen, i fonamentar el catalanisme en un projecte de futur d'un país que funciona.

Abstract

The speaker believes that we are trapped in a vicious circle. During the transition the Catalan institutions were hastily restored, leaving national reconstruction for later; however, the existence of the people is prior to its political expression. The «symbolic violence» of the State regards efforts to normalise the use of Catalan as arbitrary decisions which go against the «natural» order of things. But we do not have enough power to render invisible the actions to defend the general interest of the nation of the Catalans. Calls are made for a «national awakening», which, paradoxically, is contrary to the usual «patriotic unawareness». Unless this awakening has a sufficient critical mass, it may fall into marginalisation and the «weariness of Catalan-ness». Nevertheless, the situation does offer some opportunities: that of being self-demanding and rigorous, of rejecting mediocre voluntary work and grandiose, yet futile, gestures; and that of stimulating innovation.

The paper proposes a «decalogue of the new culture of popular Catalanism», to move beyond the constraints of the institutional political game. One has to abandon the habits of the anti-Franco resistential days; give Catalanism a deep popular dimension, more social and cultural; rely more upon action, and less on patriotic fervour; defend a rigorous, but not purist, Catalanism; combat the nostalgia of exceptionality; increase the communicative capacity of the Catalanist project to explain what country we want; formulate positive aims to stimulate confidence in the country; put an end to the conceptual ambiguities; demonstrate that interest and patriotism are not divorced; and base Catalanism on a forward-looking project, on a country that works.

Atrapats en un cercle viciós

Formats en un resistencialisme antifranquista duríssim —i sobretot llarg— però amb la garantia que el futur era necessàriament nostre, es va arribar amb presses a la restauració de les nostres institucions polítiques convençuts —fent virtut de la necessitat— que la reconstrucció nacional es podia deixar per a més tard, a través d'un gradualisme possibilista. Es tractava d'aconseguir cada cop una mica més de poder sense haver d'esmentar el nom de l'innombrable, és a dir, de la independència i de l'Estat a què dóna dret la sobirania nacional. I, en tot cas, l'assoliment d'una relativa normalitat democràtica —tutelada per la remor de sabres— va passar davant de l'esperada normalitat nacional. Però resulta, ai las, que la nació sempre és prèvia a la democràcia: l'existència del poble és prèvia a la seva concreció política en una carta magna. I per això, la Constitució espanyola —ni cap altra del món— no accepta discutir el poble que l'ha fonamentat i pel qual existeix. A la democràcia, quan neix, se li posen noms i cognoms i canviar-los no és pas un procés tan obert com podria semblar.

Ara, al cap de vint anys, sense els aparells propis de l'Estat, que són els que actuen coactivament però fent invisible la seva acció, ja sabem que no es pot afavorir una

identificació nacional que sigui percebuda com una mera adscripció voluntària. Els mecanismes de la «violència simbòlica», aquella que té la virtut d'aconseguir la submissió voluntària del ciutadà a la seva comunitat, aquella que fa prescindible la consciència reflexiva a l'hora d'aconseguir l'adhesió de l'individu a la comunitat i el seu compromís en la defensa d'allò que és presentat com els interessos generals, aquella que naturalitza els àmbits de la pertinença nacional, són en mans de l'Estat.

L'exemple més clar el tenim en els intents de normalitzar la llengua catalana des de les institucions autonòmiques. Qualsevol proposta de regulació que impliqui imposició o sanció és rebuda com un acte coactiu en contra de la llibertat individual. Més que no pas com una defensa de la comunitat i els seus interessos generals, tota regulació normalitzadora és interpretada com una decisió arbitrària i capriciosa en contra de l'estat «natural» de les coses (la «Catalunya bilingüe», el català «que es parla»...). Som incapaços d'invisibilitzar la coacció necessària en nom de la defensa dels interessos generals —de la nació dels catalans— perquè no tenim una estructura de poder que ho permeti. És evident que, en canvi, sí que existeixen constriccions semblants pel que fa a l'ús de la llengua castellana. Però, en aquest cas, la «naturalització» de la coacció les fa imperceptibles. Demanar *Harry Potter* doblat al català o que es respecti una quota lingüística a les ràdios sembla una arbitrarietat que bona part de la mateixa premsa catalana presenta com el caprici d'una minoria exigua. Però si allò que s'enceta és una guerra contra les *majors* per exigir una quota més gran per al cinema espanyol i en espanyol, llavors els mateixos diaris i periodistes no hi veuen cap forma de coacció sinó la defensa d'uns drets nacionals legítims. Aquesta és la diferència entre tenir a favor o no la violència simbòlica de l'Estat, en l'exercici de la qual estan implicats allò que el marxisme en deia els *aparells ideològics de l'Estat*: mitjans de comunicació, intel·lectuals, artistes..., i la mateixa pràctica científica, organitzada segons criteris de classificació estatal.

Ras i curt: amb els febles instruments polítics que tenim no es pot aconseguir el tipus d'identificació amb la nació que hauria de fonamentar-se en la necessària inconsciència de l'adhesió i que és el mecanisme ordinari en qualsevol realitat estatal-nacional democràtica moderna. I, des del meu punt de vista, no és pas que s'hagin utilitzat malament els instruments polítics que tenim, sinó que els que tenim és clar que no serveixen per normalitzar una situació d'indigència nacional.

És per això que, erròniament, ara com fa vint-i-tants anys, se segueix remetent tot possible progrés polític de futur a un camí que és, paradoxalment, contrari al de la veritable normalitat: el de la «presa de consciència nacional», en lloc de l'habitual «inconsciència patriòtica». Com més consciència nacional, es diu, més es podrà pres-

sionar políticament per aconseguir la normalitat nacional desitjada. Però aquest, per definició, és el camí de l'excepcionalitat. És com si es demanés que com més anormalitat aconseguim, més fàcil serà arribar a ser normals. I aquí és on es produeix el cercle viciós. El camí de la presa de consciència és útil només per a minories actives i en períodes o situacions d'excepcionalitat. Demanat a les majories i en contextos que, d'altra banda, són qualificats de normalitat política i democràtica, condueix directament a la catàstrofe.

Traïdors contra il·luminats

Efectivament, la presa de consciència és, històricament, una via il·lustrada i mantinguda des de la resistència. També és així a la vida quotidiana individual: la reflexivitat neix de l'aparició d'un obstacle que trenca la còmoda rutina que fins llavors responia a les expectatives típiques i habituals. La normalitat és tot el contrari de la reflexivitat: és l'adequació de les rutines a unes expectatives inconscients i, com sosté la sociologia, és sobre aquest *món donat per descomptat*, sostingut damunt d'unes *evidències col·lectives*, que es construeix la realitat de la vida quotidiana. La reflexió, doncs, a la vida individual també és un camí il·lustrat i resistent.

Però, des d'un punt de vista social, perquè la presa de consciència resistent funcioni com a mecanisme eficaç —és a dir, perquè es pugui mantenir la plausibilitat del seu objectiu final— necessita una massa crítica suficient o un context prou advers com per justificar-la com a tal. Si no és així —i ara no ho és— la presa de consciència condueix a la minorització i el cansament. Vicenç Villatoro ho va intuir de manera anticipada quan va forjar l'expressió «fatiga de la catalanitat» per referir-se a aquest nou context en el qual la defensa de determinades posicions resistents accentuen la consciència de minoria i, qui no s'hi sent còmode, ha d'abandonar per fatiga.

En definitiva, la presa de consciència confia en el resistencialisme i aquest, en situació de minoria, aboca a la victimització. La conseqüència, des del punt de vista polític, és acabar en la més absoluta irrellevància social. L'experiència d'aquesta irrellevància es pot constatar davant de tantes i tantes accions combatives —sopars, manifestos, concentracions, jornades...—, totes condemnades a ser absolutament ignorades i, per tant, a fracassar en el seu objectiu, més enllà de l'autosatisfacció dels qui es reconeixen com a minoria conscient. En aquests casos, l'esforç invertit per aconseguir el gest inútil passa a ser la mesura del seu valor, al marge de cap efectivitat concreta. I el gest inútil es converteix en ganyota per a qualsevol observador extern.

D'altra banda, cada vegada més, des del resistencialisme, s'exigeixen pureses i radicalismes que, en ser mal rebuts, converteixen la majoria de ciutadans sense consciència en traïdors. D'aquí a desconfiar del poble que es vol salvar, no hi va res.

D'altra banda, la política institucional ja ha mostrat totes les seves possibilitats i límits. Dubto que, excepte en qüestions de detall, fos possible imaginar —amb realisme polític— una millor força política al govern de les nostres institucions que el nacionalisme moderat de Convergència i Unió (CiU). Les seves limitacions són les limitacions de les condicions estructurals del joc que, per dissimular la feblesa, CiU mateix ha amagat. De manera que el pragmatisme inicial, per raó de les regles de joc, ha acabat en col·laboracionisme. I qualsevol crítica a aquest col·laboracionisme és vista com a cosa de quatre il·luminats.

I aquesta és, dibuixat a manera de caricatura, la situació: pel que fa als qui encara reclamen un futur nacional complet, el combat es dona entre una colla de traïdors (els que fan política pragmàtica vistos pels resistents) i una colla d'il·luminats (una minoria intransigent amb consciència nacional vistos pels que fan política institucional). No cal dir que els qui ens volen nacionalment acabats es freguen les mans amb entusiasme.

Les poques virtuts del cercle viciós i decàleg per sortir-ne

a. Avantatges de les minories, les perifèries i la marginalitat

Les situacions de minoria, perifèria o marginació social no són pas desitjables, però també tenen alguns avantatges. I, per tant, el primer que caldria fer és aprofitar a benefici propi els possibles avantatges de la anormalitat nacional. Concretament, en destacaria dos de principals. Un, el de la necessitat de l'autoexigència i el rigor. Es tractaria de recuperar el valor de l'eficàcia i de ser inflexible davant del voluntarisme mediocre que creu que una causa gran pot justificar la pobresa de l'acció. I és que desaparegut el perill extern, s'ha estès un cert tipus de «lluita» sense risc, que prescindeix de les conseqüències de la seva acció i viu en la satisfacció del gest grandiloqüent però inútil. La bona fe s'ha de respectar, però no es pot construir sobre les bones intencions.

El segon avantatge és que l'excepció sol estimular la innovació i les avantguardes. Caldria anticipar-se a la lentitud que produeix en les elits adversàries el càlid confort d'un Estat que abriga i protegeix. La intempèrie nacional, en canvi, obliga a

espavilar-se. En aquest sentit, per exemple, s'haurien d'aprofitar les xarxes de professorat universitari a l'estranger, que podrien esdevenir ambaixades culturals de prestigi. O bé, caldria repensar les estratègies amb vista a una major comunicabilitat del projecte nacional, que durant el franquisme havia aconseguit el suport de les avantguardes artístiques i ara, sovint, és abandonat a la carrincloneria estètica.

b. L'astúcia del feble

Ara bé, a més del rigor i la innovació com a virtuts de qui és políticament feble, cal comptar amb l'astúcia de les estratègies que cal seguir en situacions de desavantatge. En proposaré tres: simular la normalitat que encara no és té, dissimular la debilitat del punt de partida i recórrer al «terrorisme» conceptual que debilita les estructures de plausibilitat del discurs oficial.

Pel que fa a la simulació de normalitat, em referiré a l'experiència exemplar de la revista *Cavall Fort*, que naixia a principis dels anys seixanta amb la convicció de fer un producte «com si» el país fos normal i sense els abandaments patriòtics que hauria estat normal de mostrar. La revista es va proposar copiar una normalitat europea en el terreny de les publicacions infantils de còmic que, quaranta anys després, en alguns casos fins i tot l'ha sobreviscut. És el model que cal seguir encara ara.

En segon lloc, la dissimulació de la debilitat hauria d'anar, sobretot, pel camí d'afavorir dinàmiques integradores que fessin de contrapès a les forces disgregadores a les quals aboca la anormalitat. El cert és que coexisteixen desenes i desenes d'iniciatives de combat nacional, el mal de les quals no és tant la fragmentació, sinó el fet que s'erosionin entre si. Potser perquè combaten amb una clientela molt limitada, la competència entre si sol ocupar tanta energia com la que s'esmerça en la lluita principal. Hauria de ser objectiu principal, doncs, dissimular i disminuir aquesta pèrdua de força.

Finalment, caldria saber introduir elements de confrontació dialèctica des de les pròpies posicions. Cal evitar, doncs, allò tan ingenu del «cap provocació sense resposta» que, en el terreny conceptual —i en els altres— ens porta sempre a lluitar en camp contrari i quan li convé a l'adversari. Desemascarar el nacionalisme dels qui el poden viure de manera invisible, descobrir que són els espanyols que tenen un problema nacional més greu que el nostre en la mesura que si bé nosaltres tenim nom per a un futur país sense ells, ells no en tenen per a una Espanya sense nosaltres, etc., significa portar l'adversari al propi terreny, amb els avantatges que dona triar el lloc i el moment.

c. El decàleg de la nova cultura del catalanisme popular

Però, i més enllà d'aquestes consideracions sobre les virtuts de la feblesa o l'astúcia necessària en tals circumstàncies, allò que considero principal en aquesta hora és orientar el combat per la nació cap a la definició d'un nou catalanisme popular. Un catalanisme que hauria de ser capaç d'anar més enllà de l'estret terreny a què l'ha abocat el joc polític institucional. I per assolir aquest objectiu, proposo el decàleg següent:

1) Abandonar les maneres de fer pròpies de la resistència antifranquista. És a dir, trencar les rutines d'acció i reflexió pròpies d'una situació d'excepcionalitat, la maldat de la qual no calia ni justificar. Com diu el poeta, tot està per fer i tot és possible. Però a diferència d'abans, el bon final de la història ja no el podem donar per descomptat.

2) Dotar el catalanisme d'una profunda dimensió popular. No es pot mantenir l'elitisme resistencialista d'estil predemocràtic ni es pot confiar en el populisme electoralista d'ara. El catalanisme ha de ser de fons popular, menys polític, més social i cultural i més orientat cap a aconseguir una satisfacció afectiva i comunicativa, convivencial, en definitiva, dels nostres ciutadans.

3) Confiar més en les obres que en la fe patriòtica. És a dir, hauríem de fer un catalanisme menys de proclames retòriques —manifestos, crides, declaracions...— i més abocat a l'acció, per tal de mostrar per a què serveix i, en definitiva, que sí que serveix. Menys preses de consciència, doncs, i més celebració viva i pràctica de la fe en el futur del país.

4) Defensar un catalanisme rigorós però no purista. És convenient no caure en purismes estèrils —tan habitual en el terreny lingüístic— sense abandonar una acció rigorosa i exigent. No és la censura de la incorrecció el que ens fa millors, sinó el reconeixement del prestigi d'un treball de qualitat.

5) Combatre tota nostàlgia d'excepcionalitat. I no només perquè no és segur allò de «com pitjor anem, millor», sinó perquè seria contrari al principi de fer un catalanisme popular i orientat al benestar de la comunitat.

6) Aprofundir en la capacitat de comunicació del projecte catalanista. Massa sovint ens refiem dels sobreentesos que fan incomprensible a la majoria els propòsits del catalanisme. I, sobretot, hem de disposar dels instruments adequats, a l'alçada de les circumstàncies, per explicar quin país volem.

7) Formular els objectius en positiu. Cal evitar els discursos negatius, a la contra, a la defensiva, que es refien més en el foment de la por que no pas en l'autoestima i la confiança en el país.

8) Aclarir les ambigüitats conceptuals que afebleixen els arguments i la manera de pensar políticament el país. Independència, sobirania, nacionalisme, regionalisme... són els termes d'un combat polític que busca en el confusionisme conceptual la manera d'esgarrapar vots al contrincant. El catalanisme no s'hi ha de deixar atrapar i ha d'utilitzar paraules que li permetin parlar clar i net.

9) Mostrar que interès i patriotisme no es contraposen, sinó tot el contrari. I és que tradicionalment s'ha sostingut, amb una part de raó, que el catalanisme sempre era de peatge, que exigia grans renúncies... I ja és hora d'assenyalar que el patriotisme és la defensa legítima de l'interès general i, per tant, també del de cadascú.

10) Fonamentar el catalanisme en un projecte de futur més que no pas en una reivindicació del present. No es tracta només d'evitar formulacions queixoses i victimites, sinó de demostrar que el catalanisme compta no només perquè és l'expressió d'un dret legítim, sinó sobretot perquè funciona.

I això és tot. Simplement es tracta de sortir de la «fatiga de la catalanitat» per passar no pas a estadis intermitents d'engrescaments fugaçs, sinó a una fase estable de coratge tenaç, amb capacitat per avaluar de manera autocrítica els resultats que s'aconsegueixen. Perquè una cosa és que el camí sigui llarg. L'altra, que ens equivoquem de direcció o, encara més simplement, que no sapiguem cap on anem.